

V javni razpravi naj odloča javnost

Ciril
Zlobec

Ni mogoče ubežati pred resnico, da je danes sleherna razprava – tudi in ta trenutek predvsem o ustavnih spremembah – usodno obremenjena z velikokladuško sramoto. S surovo razvidnostjo notranje logike je udarilo na dan nekaj, kar je že dolgo zorelo, marsikdaj in marsikje tudi dozorelo in kot gnil sadež odpadlo, ne da bi se mi ob tem javno kaj posebno glasno vznemirjali. Zdelo se nam je, da tako mora biti, pa čeprav je neumno in prinaša škodo in so pametni tak potek že napovedovali. Toda pametni so zmerom v manjšini in demokratična večina jim le nerada prisluhne.

Tokrat pa se je zgodil preobrat: vsa javnost, dobesedno vsa javnost, celo osumljeni krivde, razširja v svoji nemoči roke v najbolj pretresljivem človeškem obupu, da ob tem ni več mogoče biti ravnodušen. Najbolj nemočni prosijo, ciniki brez strahu zabavljajo, koleriki kričijo, najbolj pogumni – redko posejani – še globlje zaupajo v pamet in terjajo, naj že vendar spregovori. Vsi pa se upravičeno bojimo molčeče množice, ki ne reče nobene, a vemo, da o našem času in družbi ne misli nič dobrega.

V takšnem razpoloženju javnosti je seveda čisto slepilo, če pričakujemo, da bo razprava o spremembah ustave postala resnično javna zadeva in hkrati plodna, ki bi povezovala ljudi, njihovo voljo in pričakovanja. Še zdaj imamo navado reči o doslej prevladujočem tipu politika, da sicer ni kaj prida, je pa dober človek. Tako nekako najprizanesljivejši ob Osnutku amandmajev k ustavi SFRJ: Vse skupaj je »en šmoren«, a nekaj je le treba spremeniti.

Nimam namena zabavljati, vendar se počutim tako, da moram z ironijo premagovati malodušje v sebi, ki ni majhno.

Rečeno in zapisano je bilo, da gre pri spremembah ustave predvsem za njeno posodobitev, češ da drugače ne bomo mogli premagati nekaterih resnih zastojev v naših družbenoekonomskih odnosih, v »nadaljnem utrjevanju« samoupravljanja, da je vse usmerjeno v še večje poglobljanje enakopravnosti naših narodov in narodnosti itd. itd. Govorjenja o tem je toliko, da nobena »velika« ideja, noben »visoko« postavljen cilj ni nikomur več neznanka.

Strokovnjaki bi rekli: hočemo tudi po ustavni plati legalizirati svojo pospešeno pot v poindustrijsko družbo. Seveda me ob tem več kot samo moti formulacija, ki jo berem v 5. točki amandmaja IX: »Delavci v združenem delu v pogojih delovanja tržnih zakonitosti in na podlagi samoupravnih družbenoekonomskih odnosov ustvarjajo rezultate dela z menjavo proizvodov dela na trgu ali s svobodno menjavo dela . . .« Na rob tej modrosti sem si zapisal pripombo: stopamo v poindustrijsko družbo ali se vrnemo v naturalno gospodarstvo?

K znameniti 9. točki istega amandmaja, ki govori o »delu dohodka, ki je rezultat izjemnih ugodnosti . . .« in ga zato, po domače rečeno, lahko zaseže federacija (zakaj ne že prej obubožana občina, republika, pokra-

jina?) ne kaže dodajati nikakršnega komentarja, na mestu pa je ironično vprašanje: v naših dejanskih razmerah, ko smo notranje in zunanje bolj zadolženi, kot je naša »tržna vrednost«, ali je sploh možno pričakovati takšen ekstradohodek, ki bi mogel zbuditi slino v ustih sicer zmerom lačne federacije? Pa tudi, če je to možno – v tem primeru brez ironije – kaj je potem z načelom, da je treba gospodarstvo razbremeniti, spodbujati, nagrajevati za uspešnost, če pa mu federacija rezultat uspešnosti preprosto ponašne kot otrok smetano z mleka?

In kolikšen je pošten, še sprašujem, manevrski prostor gospodarjenja dobrih, podjetnih, delovnih, če predlagajo med spremembami ustave tako vojaško restriktivno določilo, kot je na primer naslednje: »Medsebojne pravice, obveznosti in odgovornosti pri ustvarjanju skupnega dohodka ureja samoupravni sporazum na podlagi enotnih načel, ki jih določa zvezni zakon«? Nasploh je mogoče reči, da v »spremembah« kar mrgoli podobnih formulacij, ki kar nekajkrat zožujejo spodbudo ljudi, podjetij, narodov, republik. Prvič je domala sleherna kompetenca v rokah federacije, drugič pa iz Predloga sprememb sploh ni jasno, ali določajo ustavo zakoni (zvezni seveda) ali pa naj bi ustava terjala sprejem novih zakonov, najpomembnejša določila se skoraj praviloma končujejo s pojasnilom: »v skladu s zveznim zakonom«, »ob pogojih in na način, ki jih določa zvezni zakon«, »kadar v interesu vse države tako določa zvezni zakon«, »v skladu s srednjeročnim družbenim planom Jugoslavije«, itd. itd.

Ne gre za formulacije same po sebi, ki bi bile lahko tudi razumne, če bi bil kontekst, v katerega so zajete, drugačen. Toda domala v vseh primerih gre – če se omejimo samo na gospodarska vprašanja – predvsem za skrb, kako naj bi o vsem odločala federacija, ne pa za to, da bi bilo prek takšne odločitve gospodarstvo bolj svobodno, da bi lažje dihale, predvsem pa, da bi bilo uspešnejše kot doslej. Ves čas je v ospredju politično nadzorni element, ne pa gospodarsko spodbujevalni. Pri tem pa o samoupravljanju sploh ne kaže govoriti, še manj o spoštovanju suverenosti narodov in narodnosti, kar naj bi zagotavljala načelna določila. Prav v tem je eno največjih protislovij predlaganih ustavnih sprememb: v načelnih formulacijah res ne spreminjajo temeljnih načel, kot je obljubljalo predsedstvo države v svojem Predlogu za začetek razprave o ustavnih spremembah, konkretna določila pa jemljejo republikam in pokrajinama, torej tudi narodom in narodnostim, celo takšne drobne kompetence, ki ne bi smele seči niti do občinskega odloka, kot na primer tista, že kar tragikomična, o ustanavljanju društev: »Federacija po zveznih organih: – (1) ureja temelje sistema državne uprave; ureja temelje sistema javnega obveščanja; ureja temelje družbenih svetov in zvezne družbene svete; ureja združevanje delovnih ljudi in občanov v družbene organizacije in društva (podčrtal C. Z., amandna XXXII, 1. točka). S čim, se sprašujem, naj se še ukvarja samoupravljanje, če država z enakimi pooblastili ureja »temelje sistema državne uprave« hkrati s tako fluidnim, tisoč-obraznim problemom, kot je »združevanje delovnih ljudi in občanov v družbene organizacije in društva«? Po tej logiki bi torej moralo biti organizirano po istem obrazcu folklorno društvo na Kosovu, v Črni gori ali v Sloveniji. Ta skrb države hoče biti tako vseobsegajoča, da človeka (narode, republike) v resnici že duši. Ostane nam seveda tolažba, da razmišljamo, ali nas bodo roke, ki nas zdaj grabijo za vrat, zadušile iz slepe zaskrbljenosti za našo usodo ali iz ljudomrzništva. Če je načelo vse, utegne biti ta distinkcija

zanimiva, če pa je bistven končni rezultat, je pač vseeno, kakšen konec nam je namenjen.

Lep dokaz, kako želi federacija vzeti narodom in narodnostim (prek republik in pokrajin) vse dostojanstvo njihove suverenosti, je drugi odstavek 5. točke amandmaja XXIII: »Če je republiški oziroma pokrajinski zakon v nasprotju z zveznim zakonom, se uporabi začasno, do odločbe Ustavnega sodišča Jugoslavije, zvezni zakon.« Doslej je bil namreč postopek obraten. Recimo, da sedanje stanje omogoča kršitve zakonov, morda celo brezzakonje, in je stvari treba urediti na zanesljivejši osnovi. Zlahka bi našli, če bi hoteli, pravično rešitev v kompetenčnem odnosu med federacijo in republiko ali pokrajino, če bi v ustavo vnesli določilo, naj bi ob domnevni ali resnični inkompatibilnosti med republiškim (pokrajinskim) in zveznim zakonom veljal do odločitve ustavnega sodišča Jugoslavije *primarni* zakon: če federacija spodbija *veljavni* republiški (pokrajinski) zakon, naj bi ta do odločitve ustavnega sodišča ohranil svojo veljavo, in obratno: če republika (pokrajina) ugovarja zveznemu zakonu, ostane v veljavi zvezni zakon – do odločitve ustavnega sodišča. To bi pomenilo spoštovanje in enakopravnost v obeh smereh. Zdaj pa vsi predlogi za spremembo ustave temeljijo na piramidalno politični morali: vrh (federacija) je v *vsakem primeru* in že *vnaprej* absolutni imetnik pravic, resnice in izvršilne moči. To pa niso ne moderni ne demokratični, še najmanj pa pametni temelji države. Države, ki je tudi zaradi zgrešenih videnj smeri in oblik razvoja zašla v krizo, kakršne se nam niso drznili napovedovati niti najhujši sovražniki, države, ki pa kljub tej krizi v isti sapi z nezmanjšano zgovornostjo zagotavlja svojo voljo po moderni družbi in evropsko učinkovitem gospodarstvu.

Vsaj še tri zelo očitne »modrosti« so v ustavi, ki kažejo, kako je oblikovalce amandmajev navdihovala bolj ideološka dogma kot pa trezna presoja in obetavna slutnja izhoda iz krize. Pri zemljiškem maksimumu govorimo o desetih (10) hektarjih, morali pa bi izhajati iz temeljne odločnosti, da *ne sme niti ped zemlje ostati neobdelan*. Ali ni bila že nekoč revolucionarna parola: *Zemljo tistemu, ki jo obdeluje?* Za naš čas, pa ne samo v Jugoslaviji, je značilno, da ljudje zapuščajo zemljo, kmečka populacija se naglo stara, skratka: nobenega političnega ali kakšnega drugega razloga ni, da bi se na tem področju morali bati restavracije kapitalizma, obratno: mislim, da bomo morali že v bližnji prihodnosti odločno favorizirati kmetijstvo, če ga bomo hoteli sploh ohraniti. Zato bi že danes morali odpraviti sleherni limit. Če je v kaki dolini ali gorskem predelu (in tega že zdaj ni tako malo) ostal en sam kmet, naj ima zemlje, kolikor je more obdelati. Komu s tem škodi? Koga ogroža?

Ostanek slepe dogmatske misli preveva skoraj v celoti XXXIII. amandma. Na primer: »Najmanj polovico delegatov v Zveznem zboru sestavljajo delegati iz delegacij združenega dela s področja materialne proizvodnje« (prvi odstavek točke 1) in 2. točka: »Delegacijo skupščine republike oziroma skupščine avtonomne pokrajine v Zboru republik in pokrajin Skupščine SFRJ sestavlja najmanj polovica delegatov iz zbora združenega dela skupščine republike oziroma skupščine avtonomne pokrajine.« Že v načelu gre za diskriminatorni predlog, saj je v demokratični družbi nedopustno apriorno povzdigovati samo določene sektorje, v tem primeru materialno proizvodnjo. Kje so tu znanost, stroka, ustvarjalne osebnosti in sploh politika, za katero pravimo, da nas edino lahko reši iz sedanje zagate? Kdor

je kdaj sedel v kateremkoli od naših predstavnikiških teles, ve, kakšna vrsta delegatov »materialne proizvodnje« sedi v njih. V večini primerov gre za politične delavce znotraj materialne proizvodnje. Pa tudi če ne bi bilo tako, bi morala biti zvezna (in republiška) predstavnikiška telesa oblikovana tako, da bi bili vanja delegirani ali izvoljeni *najspodobnejši, najodgovornejši*, ki hkrati uživajo največje možno zaupanje javnosti. In ker je ena temeljnih lastnosti krize prav nezaupanje v vodstva, bi se morali še toliko bolj potruditi, da bi vsaj odprli možnost za ponovno vzpostavitev zaupanja javnosti. Brez tega ni nobene možnosti, da bi našli izhod iz krize. Vrnitev zaupanja je *conditio sine qua non* vseh naših prizadevanj. Dogmatsko vztrajanje pri prevladi razrednega obrazca v slehernem segmentu družbe in nekritična fetišizacija materialne proizvodnje, pojmovane z vidika socialnih odnosov predindustrijske družbe, je po svoji notranji logiki pripeljala tudi do tega, da postajajo družbene dejavnosti (zdravstvo, izobraževanje, kultura) vse bolj in bolj samo še fakultativne dejavnosti, odvisne od preostanka dohodka in stopnje solidarnosti.

In tretjič, takšna mentaliteta je botrovala tudi predlogu (drugi odstavek prve točke XXXII. amandmaja), ki pravi, da »federacija po zveznih organih ureja temelje sistema družbenega planiranja in določa družbeni plan Jugoslavije in *enotno strategijo tehnološkega razvoja Jugoslavije*« (podčr. C. Z.). Mislim, da bi si morala federacija prizadevati za enotne cilje na tem področju, za cilje, ki bi vsaj preprečili, da se čisto ne odtrgamo od tehnološkega razvoja v svetu, če mu že slediti ne moremo. Takó, kot je to določilo formulirano, si ne moremo zamišljati nič drugega – izhajaje iz celotnega duha predlaganih ustavnih sprememb in dosedanje prakse – kot da spet iščemo in skušamo uzakoniti skupni imenovalce stanja in ambicij po vsej državi, to pa pomeni nujno znižanje že sedaj nizke ravni in še večje oteževanje tistih, ki bi bili morda le zmožni kaj storiti, da ne bi tudi v prihodnje tako usodno zaostajali za razvitim svetom. Miselnost teh sprememb nas potiska natanko v nasprotno smer, kot bi nas morala, glede na vsestransko krizo, ki ne kaže še nobenih znamenj popuščanja.

Kaj torej reči – v *javni razpravi* – o predlogih za spremembo ustave, ki jih imamo pred seboj? Predvsem se ne bi smeli pustiti ujeti v past, naj se omejimo samo na usklajevanje z drugimi, kajti bistvo predlaganih sprememb ruši prav temeljne postavke ustave iz leta 1974, hkrati pa ne ponuja sprejemljivih rešitev za sedanjo krizo. Če Slovenci (podobno velja tudi za druge) hočemo še ostati narod, se moramo upreti vsemu, kar spodkopava temeljne osnove nacionalne (in republiške) suverenosti, samobitnosti, pozitivne materialne, duhovne in civilizacijske tradicije, predvsem pa vsemu tistemu, kar nas tlači navzdol. Gre torej predvsem za *hotenje* ustave. Predlogi sprememb, o katerih zdaj zakonito javno razpravljamo, so koherentni in nesporni v eni sami zadevi: za vsako ceno hočejo okrepite vlogo države, federacijo, pa še to po najbolj neproduktivni poti: s slabljenjem republik, torej narodov in narodnosti. In nobenih zagotovil ni – tudi če bi pristali na pragmatizem in se »prostovoljno« žrtvovali kot narod – da bi nam bilo vsaj kot »delovnemu ljudstvu« bolje. Vse je grajeno na domnevi, če smo zelo zaupljivi, da bo federacija zmožna kvalitativnega preskoka, ki ga sedanja skupnost narodov in narodnosti ne zmore. Zakaj ne? Na to vprašanje ustavne spremembe ne dajejo odgovora.

In vendar bi moral biti prav odgovor na to vprašanje temeljno izhodišče za spremembo zdaj veljavne ustave.

Preprosto povedano: slovenska skupščina, kot najvišji predstavnik slovenskega ljudstva, naj uglašuje svoja stališča z drugimi republikami samo v okviru *sprejemljivih* predlaganih sprememb (te niso sporne, zato o njih v tem zapisu nisem razmišljal), dati pa mora v imenu svojega naroda odločen veto na vse, kar nas vrača v preteklost, v sheme realnega socializma, saj ga s tolikšno prizadevnostjo zapuščajo celo tiste socialistične države, ki jim je še zmerom uradna državna doktrina.

Če bodo iz drugih republik prihajale drugačne ocene, če bodo posamezni narodi in narodnosti videli v predloženih spremembah smisel in perspektivo svojega obstanka in razvoja, pomeni, da smo v samem bistvu, v svojih najglobljih koreninah, dobesedno eksistencialno mnogo bolj pluralistična družba, kot smo doslej mislili. Potem ni nobenega dvoma, da potrebujemo konfederacijsko ustavo.

V vsakem primeru pa je treba storiti vse, da bo razprava o ustavnih spremembah resnično javna. Življenjsko vprašanje vseh. V tem smislu je treba tudi »voditi« razpravo tako, da bodo stvari vsem jasne. Slepomišljenje je in ostaja v sramoto sleherni civilizirani družbi.

Ljubljana, 10. 9. 1987

Res ne gre za kozmetične spremembe

Viktor
Žakelj

Naša večplastna kriza stopa v stopnjo, ko razpadata pravni red in morala. To ni nepričakovano. Raziskovalci pri projektu Slovenija 2000 so napovedovali, da do tega pride, če se bodo nadaljevali takrat že zaznavni negativni gospodarski in politični trendi.

Sedaj smo tu, kjer smo, in neprofesionalno ter politično nemodro bi bilo vztrajati na tezah: sistem je dober, ljudje so slabi, ali obratno. Hočem reči, da je v interesu našega preživetja hladen, razumarski pretres vseh segmentov družbenopolitičnega in gospodarskega sistema, pa tudi »ljudi« – torej naše vedenje, zlasti zadnja leta, ko se je kriza tako rekoč dnevno poglobljala. Razume se, da v tem ne more biti ustava izjema, zato v načelu sprejemam ustavno reformo.

Drugo, nadvse pomembno pa je, da že takoj na začetku odmerimo realno težo ustavi, tako v smislu »krivde« za neželjeno stanje kot glede vpliva na iskanje izhodov iz krize. Po mojem mnenju veljavni ustavi pripisujejo večji del »krivde« za nastale razmere, kot ji gre; izkazalo pa se bo – o tem sem trdno prepričan – da takšne ali drugačne spremembe ne bodo odločilen dejavnik za preseganje naše krize. V tem početju se ponovno manifestira zgrešena ocena glede moči pravne norme, tako značilna za vse socialistične države, tudi našo.